

SAVAŞIN KÖKENLERİ VE VEKÂLETEN SAVAŞ AKTÖRLERİ OLARAK TERÖR ÖRGÜTLERİ

Muhammet Musa BUDAK*

Öz

Thucydides'in Peleponnez Savaşını anlatırken ortaya koyduğu "Savaşı kaçınılmaz kılan, Atina'nın gücünün büyümesi ve bunun Sparta'da neden olduğu korkuydu" (Thucydides, 2009) tespitinin üzerinden yaklaşık 2500 yıl geçti. Savaş üzerine çalışan araştırmacı ve fikir insanlarının halen Thucydides'in cevaplamaya çalıştığı soruya yanıt aradığını görüyoruz: "Savaşın sebebi nedir?" İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan savaş, uluslararası ilişkiler disiplininin oluşması ile akademisyen ve araştırmacıların çalışma konularından birisi olagelmıştır. Medeniyetlerin yıkılmasına ve devletlerin yok olmasına sebep olan bu olgunun anlaşılması, önlenmesi, en azından sınırlandırılmasına yönelik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Buna paralel olarak savaşı doğuran nedenleri anlamaya yönelik farklı disiplinlerdeki çalışmaların da artarak devam ettiği görülmektedir. Esasen savaşın nedenlerinin daha iyi anlaşılmasına ilişkin analiz ve değerlendirmeler siyaset bilimi, sosyoloji, felsefe, ahlak gibi farklı çalışma alanlarından bakış açılarını da zorunlu olarak içermek durumundadır.

Bu makalede söz konusu tarihi soruya cevap arama sürecinde öncelikle erken dönemde öne çıkan düşünce akımlarının ve teorilerin savaşın köken ve nedenlerine yönelik değerlendirmeleri analiz edilmiştir. Yeni nesil savaş kavramı altında ortaya konulan vekâleten savaş ve bu bağlamda terör örgütlerinin rolleri de ele alınmıştır. Savaş alanındaki çalışmaları ile de tanınan Kenneth Waltz'un savaşın kökenlerini açıklarken kullandığı düzeyler olan insan doğası, devlet yapılanması ve uluslararası sistem seviyelerindeki farklı yaklaşımlar eleştirel bir bakışla ele alınmıştır. Bu çalışma, savaşın kökenine ilişkin analizlerde, insan doğası, devlet yapılanması ve uluslararası sistemin yapısının savaş kararlarını doğrudan etkilediği, bazı durumlarda kaynaklık ettiklerini, savaşları anlamada önemli göstergeler olduğu gerçekliği yanında, savaşların nedenlerini tam olarak ortaya koymakta yetersiz kaldığını öne sürmektedir. Bu çerçevede savaşın doğası ve kökeninin anlaşılmasında farklı disiplin ve analiz düzeylerini kapsayan sentez bir yöntemin benimsenmesinin gerekliliği öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Savaş, İnsan Doğası, Devlet, Uluslararası Sistem, Terör Örgütleri.

* Dr., Serbest Araştırmacı, mmbudak@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9666-4316>.

UNDERSTANDING WAR AND TERROR ORGANIZATIONS AS PROXY WAR ACTORS

Abstract

It is over 2500 years since Thucydides wrote of the Peloponnesian War: "What made war inevitable was the growth of Athenian power and the fear which this caused in Sparta" (Thucydides, 2009). Ever since, researchers and scholars have frequently asked the same question, which Thucydides tried to answer: What are the main causes of war? The Phenomenon of War, which is as old as human history, has been one of the main study subjects of academics and researchers in international relations and security. Different approaches have been developed to prevent, at least to limit this problem, which caused the destruction of civilizations and the collapse of states. In parallel, it is observed that studies in different fields increasingly continues towards understanding the causes of war. In this context, analyzes and evaluations regarding the better understanding of the origins of war must necessarily include perspectives from different fields of study such as political science, sociology, philosophy, and ethic.

This article analyzes the origins and causes of war in the interpretation of thought and theories of the early period that stands out to seek answers to the mentioned historical question. The concept of new generation war and terrorist groups as actors of proxy war were discussed. Different approaches at the levels of human nature, state structure, and the international system, which are the levels that Kenneth Waltz uses to understand the origins of war, were discussed with a critical perspective. This study suggests that in the analysis of the origin of war, the nature of the human nature, the structure of the state, and the structure of the international system directly affect war decisions and important indicators of understanding it's nature, however, they are inadequate in fully revealing the causes of the war. So, it is necessary to adopt a synthesis method that covers different discipline and analysis levels in understanding the nature and origin of war.

Keywords: War, Human Nature, State, International System, Terror Organizations.

Giriş

Barışı arayan her toplumun göz ardı edemeyeceği bir olgu olan savaşın anlaşılması ve nedenlerinin ortaya çıkarılması halen önemini koruyan bir konudur. Tüm insanlığın refahını sağlayacak bir barış ortamı için fikir üretilmesi öncelikle savaşın nedenlerinin iyi anlaşılması ile mümkün olabilecektir. Bu nedenle genel bir barışın sağlanması, öncelikle savaşın nedenlerinin daha iyi anlaşılması ve önlenmesi çabaları ile mümkün olabilecektir. Bu çerçevede savaşın nedenlerinin anlaşılmasına yönelik çalışmalar önemini korumaktadır. İnsanlık tarihi boyunca var olan mücadelelerin bir tezahürü olan savaşın (Howard, 2000:1-5) anlaşılması ve bu

yadsınamaz sosyal problemin kökenlerinin açıklanması çabası ile geliştirilen teoriler diğer sosyal sorunlarda olduğu gibi çok farklı yaklaşımlar getirmektedir. Aslında savaşa ne sebep olur sorusunun her cevabı farklı bir savaş teorisidir. Bu çalışmanın amacı savaşın doğasının anlaşılmasına yönelik ortaya konulan bu yaklaşım ve fikirlerin derlenerek savaşın kökeninin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilecek sentez/karma bir çalışma metodunun gerekliliğinin tartışılmasıdır. On dokuzuncu yüzyılda bir disiplin olarak ortaya çıkan uluslararası ilişkiler alanının da çalışma konuları olan savaş ve barış çalışmaları için ciddi bir literatür oluşmaya başlamıştır. Bu çalışma kapsamında ise daha ziyade savaşın nedenlerinin anlaşılmasına yönelik erken dönem eserler ağırlıklı olarak ele alınacaktır. Bu süreçte realist ve idealist yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Bu dönemde savaşın nedenlerine yönelik ortaya atılan görüşlerin disiplinde halen tartışılan fikirler olması da çalışma açısından önem arz etmektedir. Bunun yanında özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde savaş çalışmalarında öne çıkan “yeni nesil savaş” kavramı ve bu bağlamda terör örgütlerinin rolleri de ele alınacaktır. Devlet dışı yeni aktörlerin savaşın nedenlerine ilişkin geleneksel çalışmaları ne derece etkilediği değerlendirilecektir.

Bu makale, savaşın nedenlerine ilişkin analizlerde, insan doğası, devlet yapılanması ve uluslararası sistemin yapısının savaş kararlarını doğrudan etkilediği, bazı durumlarda kaynaklık ettiği, savaşları anlamada önemli göstergeler olduğu gerçekliği yanında, savaşların nedenlerini tek başlarına tam olarak ortaya koymakta yetersiz kaldığını öne sürmektedir. Bir başka deyişle, savaşların nedenlerine ilişkin genel eğilimler belirlenebilse dahi tüm savaşlar için geçerli olabilecek sebepler ortaya koymak zordur. Çatışma süreçlerinin hangi durumlarda savaşa neden olduğu ya da olmadığına dair yapılan çalışmalar tarihsel süreçte değişen koşullar nedeni ile de değişiklik gösterebilmektedir. Bu yüzden savaşın nedenini ve kaynağını anlayabilmek sadece insanın saldırgan doğası, devletlerin ulusal çıkarını koruma hedefleri veya uluslararası sistemin anarşik yapısı gibi tek bir çerçevede açıklanamamaktadır.

Savaşlar, kökenleri ve nedenleri üzerine yapılan çalışmalar ve elde edilen verilerin derlenmesi, bu verilerle ortaya konulan olasılık çalışmaları ile savaşa daha yatkın lider, rejim ve uluslararası sistemlerin anlaşılmasına yönelik fikirler geliştirilmiştir (Geller ve Singer, 1998; Vasquez, 2009). On sekizinci yüzyıldan itibaren ortaya çıkan savaşlara ilişkin geniş bilgi verilerinin derlenmesi ve böylece savaşlara neden olan genel eğilimleri açıklamaya çalışan çalışmalarda dahi savaşlara neden olan sebeplerin dönem ve coğrafyaya göre değişiklik arz ettiği belirtilmekte, öne çıkan savaş

nedenlerinin tüm savaşlar için söz konusu olmayabileceği belirtilmektedir (Holsti, 1991:3-5; Lebow, 2010:13-16).

Herhangi bir bilimsel araştırma alanında incelenen olay/olgunun analiz amaçlarına uygun sistemik olarak sınıflandırılması ve düzenlenmesi araştırmacılara kolaylık sağladığı gibi konunun daha iyi anlaşılmasına da katkı sağlamaktadır. Fen bilimlerinin yanı sıra sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde olduğu gibi uluslararası ilişkilerde de kabul görmektedir (Singer, 2006:4-5). Uluslararası ilişkiler alanında analiz düzeylerine ilişkin çalışmaların öncüsü olarak da görülebilecek Kenneth Waltz'un (2001) "İnsan, Devlet ve Savaş" adlı eserinde savaşın nedenlerinin anlaşılmasında ortaya konulan fikirleri derlediği üç farklı yaklaşım, alanın araştırmacıları tarafından halen tartışılan ve kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Akgül, 2016:24; Bilgin, 2015:40). Bu çalışmada da savaşın nedenlerinin anlaşılmasına yönelik ortaya konulan fikirler bu üç başlık altında incelenecektir.

İlk bölümde savaşın nedenlerine ilişkin insan doğasını merkeze alan çalışmalar değerlendirilecektir. Bu yaklaşımlardan ilki insan doğasını savaşın ana nedeni olarak görür (Thucydides, 2009; Hobbes, 1997; Machiavelli, 2005; Freud, 1933). Uluslararası ilişkilerde realizm teorisinin öncüleri olarak da görülen Thucydides, Machiavelli, Hobbes gibi düşünürler tarafından savunulan bu görüşe göre doğuştan gelen, içgüdüsel saldırganlık insan doğasının kaçınılmaz bir parçasıdır ve savaşın başlıca nedenidir. Bu erken dönem düşünce akımları, sosyal ve politik teorilerin önemli bir kısmı, o ya da bu şekilde, üstünlük kurmak için rekabet ve mücadelenin insanın doğasında doğal olarak bulunduğu varsayımına dayanır. Fakat aynı süreçte geliştirilen farklı yaklaşımlar, insanın doğası gereği "kötü" ya da doğası gereği "iyi" olmadığını, bir diğer ifade ile "doğal olarak saldırgan" veya "doğal olarak barışsever" olmadığını savunmuştur (Rousseau, 1982; Locke, 1980; Paine, 1999; Tocqueville, 2002). İnsanın aslında çatışmadan kaçınan bir varlık olduğu, zorunlu kalmadıkça savaşa girmeyen bir doğaya sahip olduğunu belirten liberal/idealist okul düşünürleri, realist düşüncenin zıddı bir yaklaşım benimsemektedir. Bu yaklaşıma göre insan, sadece kişiler arasında geniş bir çeşitliliğe sahip olmanın yanında, her bir kişi farklı niteliklerin, karakterlerin karışımıdır. Bununla birlikte savaş her zaman bazı sosyal tabakalar, gruplar, seçkinler ya da liderler için yararlı ve hatta kârlıdır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise insanların oluşturduğu siyasal organizasyonların/devletlerin savaşların başlatılmasındaki rolü incelenecektir. Farklı türde karmaşık sosyal organizasyonların ortaya çıkması, artan nüfus yoğunluğu, yeni siyasi organizasyonlar ve kaynaklar üzerindeki

rekabetin bir sonucu olarak savaşların ortaya çıktığı savunulmaktadır (Bodin, 2009). Doğal ve ekonomik kaynaklar için yapılan bu mücadelenin, devletlerarası siyasi çekişmelerin yanı sıra genellikle daha derin köklü uluslararası siyasi ve ekonomik nedenleri temsil eden kültürel ve ideolojik çelişkilerle de bağlantılı olduğu öne sürülmektedir (Karakaya, 2020). Rejimlerin iç siyasi zorluklar, istikrarsızlıklar ya da ekonomik başarısızlıklar karşısında halklarını dış düşmanlara yönlendirmeleri ve savaşlar çıkarmaları bu bahiste önemli bir örnek olarak öne çıkarılmaktadır (Machiavelli, 2005). Halkların yönetimde söz sahibi olabildiği rejimlerin diğerlerine nazaran savaşlara daha az yatkın olduğu, bu nedenle yönetim türlerinin savaş olasılığını etkileyebildiği ifade edilmektedir (Kant, 2006).

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise insanların ve dahi devletlerin içerisinde bulunduğu uluslararası sistemin kendi yapısını savaşların başat sebebi olarak gören yaklaşımlar analiz edilecektir. Bu yaklaşımlara göre kendi çıkarları ve önceliklerine göre hareket eden birçok egemen devletin oluşturduğu, tüm bu devletleri bağlayacak üst bir hukuk normunun olmadığı uluslararası sistemin savaşlara yol açtığı ileri sürülmektedir (Waltz, 2001). Her dönemde savaşlardan çıkar sağlayan çeşitli güç odakları bulunmuştur. Bu odaklar için savaş, sonucunun zafer olması bile önem arz etmeyen, sadece savaşa katılma süreci dahi bazı sorunlarını çözen ve engelleri ortadan kaldıran bir olgudur. Bunun yanında uluslararası sistemdeki güç dengesi veya güç boşluğu durumu da savaşlara yol açabilir (Hume, t.y.; Morgenthau, 1948). Bazı ülkeler amaçlarına ulaşmak için güç kullanmaya daha istekli olabilirler ve onların bunu yapmasını engelleyecek bir otorite olmadığı için barışçıl politikalar yürüten devletler bile silahlanmaktadır.

Dördüncü bölümde ise savaş çalışmalarında Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni nesil savaş kavramı kapsamında savaşın yeni aktörlerinden olan terör örgütleri ele alınacaktır. Vekâlet savaşlarının önemli aktörlerinden olmaya başlayan terör örgütleri ve faaliyetlerinin savaşın nedenlerine yönelik geleneksel çalışmaları ne ölçüde etkilediği anlaşılmasına çalışılacaktır.

Bu makalenin iddiası ele alınan analiz düzeylerinin sentezlenmesi ile oluşturulabilecek bir karma çalışma metodolojisinin savaş çalışmalarında kullanılmasının kaçınılmaz olduğudur. Savaşların farklı birçok nedenin toplamı olarak ortaya çıkıyor olması farklı disiplinler ve analiz düzeylerini içerecek karma bir çalışma metodolojisini zorunlu kılmaktadır. Alanda ortaya çıkan yaklaşım farklılığının en önemli sebebi, savaşın anlaşılmasına yönelik çalışmalarda başvurulan bu yaklaşımların her birinin, bu fenomenin anlaşılmasında yetersiz kalabilmesidir. Savaşlar, diğer karmaşık sosyal

olgularda olduğu gibi birçok etkenin bir araya geldiği süreçlerdir. Bölgesel çekişmeler veya dini farklılıklar çoğu durumda bir buzdağının sadece görünen yüzüdür. Kendi çıkarını kazanma, üstünlük kurma, statükonun muhafazası gibi çok farklı sebepler savaşların nedeni olabilmektedir. Farklı fikir ekollerinin çatışmaların savaşa evrilme aşamasında etkin olan unsurlara yönelik öne sürdükleri savlarda bu bağlamda farklılaşmaktadır. Savaşın kökenine ilişkin öne sürülen yaklaşımların bir bütün olarak ele alınması, güçlü ve zayıf yönleriyle değerlendirilmesi bu fenomenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1. Savaşın Kökeni Olarak İnsan Doğası

Devletlerarasındaki ilişkilerin yürütülmesi ya da nasıl yürütülmesi gerektiği konusundaki inançlar kısmen insan doğası hakkındaki inançlara bağlıdır. Savaşın nedenleri ve kaynağının anlamlandırılması sürecinde “insan doğası”nın ele alınması muhakkak zor ve tartışmaya açık bir konu olacaktır. Neden savaşa gerek duyulur? Erken dönemde bu soruya cevap arayan uluslararası ilişkilerin iki temel akımı Realist ve İdealistlerin savaşı anlama çabaları insan doğası hakkında tartışmalarla başlamıştır. Aslında savaş hakkında yapılacak siyasi analizler de asıl soru insan doğası konusunun araştırılmasının gerekip gerekmediği değil, siyaset ve savaş analiz edilirken insan doğası hakkında öne sürülen bilgilerin ne kadar genel geçer olduğu ve güvenilirliğidir. İnsan doğası hakkındaki bilimsel bilginin sınırlı olmasına rağmen savaş ilgili araştırmalarda insan doğasının alternatif bir tartışma konusu olması engellenememiştir (Rosen, 2007:8).

İdeal bir sistem/yönetim arayışında savaşın kökeni ve nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik önermeleri de ortaya koymaya çalışan Farabi ve takipçisi İbn-i Sina, ideal barış durumunun koşullarını temellendirirken insan ruhu ve aklının işlevleri üzerinde durmuştur. Her ikisi de “iyi” ve “kötü” dürtülere sahip olan insan doğasının eğitim ve yönlendirme ile geliştirmeye açık olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte ideal sistem arayışında oluşturulacak sosyal/siyasal yapıların ve liderliğin önemine dikkat çekmişlerdir (Gutas, 2016).

Savaş ve insan doğasının ilişkisini açıklama noktasında Thomas Hobbes (1997) “gerçek” insan doğasına dikkat çekmiştir. Hobbes’a göre dışarıdan herhangi bir dayatma olmasa bile insanın doğuştan getirdiği dürtüleri bizatihi savaşın ayrılmaz nedenidir. Bu yaklaşımını tarih boyunca insanları korku altında tutan genel bir dış güç olmadığı durumlarda bile insanoğlunun bir çatışma ortamında yaşadığı, hatta bu çatışmanın her bir bireyin tüm diğer bireylere karşı teyakkuzda/savaş halinde olduğu bir süreç olarak açıklamaya

çalışmıştır. Bu yaklaşıma göre, isteklerine diğer insanlara boyun eğdirerek ulaşabileceği inancı, elde ettiklerini koruma güdüsü, tüm bireyleri, özgürlüklerini korumak için diğerlerine boyun eğdirerek ya da saldırıya direnmek suretiyle harekete geçirecektir. Buradan hareketle Hobbes'e göre savaş, öğrenilen ya da geliştirilen bir durum değil ve doğuştan var olan bir olgudur (Hobbes, 1997:76-79). Bir diğerini kontrol altında tutma ve devamlı bir çatışma halinin insanın doğası olduğu yaklaşımı realist teorinin temel varsayımlarından birisi olarak öne çıkmaktadır. Hatta Hobbes uluslararası politikada da benzer bir halin etkin olduğunu, devletlerin saldırgan bir halde olması gerektiğini savunur. Aksi durumda devlet yapılanmalarının durağanlaşacağını hatta gerileyeceğini belirtir. Ona göre savaş kaçınılmazdır ve barışçıl siyasi düzenlemelere yönelik her türlü girişim boştur (Hobbes, 1997:197-205).

Locke, Hobbes'un tam kaos ve savaş benzeri bu durum tespitini reddederken her zaman ortak bir kural ve yaptırım eksikliğinden yararlanacak insanlar olacağını kabul etmektedir. Bununla birlikte Locke, insanın benlik alanına ilişkin, insan zihninin ve benliğinin doğuştan gelen kabullerinin olmadığı, boş bir levha olduğu iddiasındadır. Locke bu argümanını açıklarken insanın doğal olarak sahip olduğu zihin ve bunun yapabilecekleri ile genel olarak siyasi ve sosyal yapıların insan üzerindeki etkileri ilişkilendirmek için ciddi bir çaba harcamak gerektiğini ifade etmektedir (Locke, 1980:8-13).

Realistlerin insan doğasına ilişkin savlarını eleştiren bu bağlamda idealist düşünürlerin de referans kaynağı olan Rousseau ise, temelde savaşın nedenini insan değil çevresi olarak görmektedir. Bu bağlamda Rousseau, Hobbes'un doğal halinde insanın doğasının savaşçı olduğunu savunan görüşlerinin tam aksi tutumu benimsemektedir. Doğal halinde insanın tehditlerden kaçma eğiliminde olduğunu savunan Rousseau'ya göre insan sadece alışkanlığın gücü ya da tecrübesi ile savaşmaktadır. Çıkar, ihtiras, itibar, intikam ve tehdit gibi olgular doğa halinde insandan uzaktır ve insan ancak diğer insanlarla toplum içinde bulunduktan sonra diğerlerine saldırmaya karar vermektedir (Rousseau, 1982:108). Savaşın temel müsebbibi olarak insan doğası olmadığını savunsa da, Rousseau'nun da savaş olgusunu insan üzerinden anlama ve açıklama çabası içerisinde olduğu görülmektedir. İnsanın seçme özgürlüğünü vurgulayan diğer idealist ve liberal düşünürler de savaşın insanın kendi seçiminin bir ürünü olduğunu ve dolayısıyla tamamen onun sorumluluğunda olduğunu iddia etmektedirler (Moseley, t.y.).

Savaşın kökeni konusu tabiatı gereği oldukça girift bir meseledir. Tam da bu nedenle savaşın nedenleri üzerine öne sürülen iddialar siyaset felsefesi ile vatandaş ve devletin savaştaki sorumluluğuna ilişkin tartışmalara girmektedir.

Bu tür tartışmalar “Bir vatandaş savaştan ne ölçüde ahlaki olarak sorumludur?” gibi ahlaki/moral değerleri de içine almaktadır. Ancak savaşın nedenleri konusunda, eğer insan savaşın fiili olarak başlatılmasından sorumlu değil ise, savaşın başlatılmasının kimin otoritesinde olduğu sorgulanmalıdır. Çünkü kişi savaş ilan etmek için yasal otoritenin kim olduğunu sorgulayabilir, daha sonra bu otoritenin meşru olup olmadığı konusuna geçebilir. Örneğin, bu otoritenin 'insanların' ne istediğini yansıtıp yansıtmadığını veya otoritenin kendilerine ne istediklerini (veya ne istemeleri gerektiğini) dikte edip etmediği tartışılacaktır. Kitleler otoritenin fikirleri doğrultusunda kolayca yönlendirilebilir mi, yoksa otorite nihayetinde çoğunluğun taleplerini mi dile getirmektedir? Burada, bazıları savaş için otoriteyi suçlarken diğerleri ise isteksiz otoriteyi savaşa teşvik ettikleri için kitleleri suçlamaktadır (Tocqueville, 2002:609-611; Luard, 1992:50-51).

İnsanın ulvi bir nedenden ötürü fedakârlık arzusunun savaşa katkıda bulunan bir faktör olduğu kabul edilmektedir. Buna rağmen tarihte sadece az sayıda savaş halkların savaş arzusundan kaynaklanmıştır. Çoğu zaman halklar, yöneticileri veya devletleri tarafından isteksizce savaşa sürüklenmiştir. Buna binaen bütün düşünürler insan doğasını devletlerarasındaki çatışmaların yegâne açıklaması olarak görmemiştir. Çoğu insanın hem taraftar hem de muhalif yönü olduğu kabul edilir. Bu çerçevede insan hem barışçıl hem de saldırgan dürtülere sahiptir. Bununla birlikte bu dürtülerin savaşla ilgisi olmayan birçok sonucu da vardır. Hepsinden önemlisi, çoğu bireyin, devletlerinin davranışları üzerinde ya çok az ve yahut hiç etkisi yoktur (Paine, 1999:58-59). Savaşların neden ve kaynağı ile ilgili sadece insan doğasını öne süren iddialar bu sosyal problemin anlaşılmasında eksik bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bu çerçevede insan doğasını anlamak bize savaşların birçok nedenini açıklama fırsatı verebilir. Ancak savaşların nedeni ve kaynağı ile barışın nasıl sağlanabileceği hususunda insanın içerisinde yaşadığı sosyal yapıların nitelikleri, devlet yapılanmaları ve uluslararası koşullar birlikte düşünülerek ele alınmalıdır. Bu nedenle savaşı anlamak ancak bütüncül bir yaklaşımla mümkün olabilecektir.

Savaşın ortadan kaldırılması, tabii eğer savaşların birincil nedeni insanın bencil doğası ve yanlış yönlendirilmiş saldırgan dürtülerinden kaynaklanıyor ise bilgilendirme ve geliştirme ile sağlanabilir. Kötümserler için barış ütöpik bir rüya iken, iyimserler bireyi geliştirme/ıslah etme önerisini ciddiye alırlar. Kötümserler (Niebuhr, Morgenthau) iyimser bir insan tanımı üzerine kurulmuş olan siyaset teorisine karşı olduklarını belirtirken, insan doğasını her şeyin nedeni sayarak önemini gereğinden fazla abartma hatasına düşmektedirler (Waltz, 2001:39-41). Bu durum savaşı sadece insan doğası ve

karakteri üzerinden değerlendiren yaklaşımlar açısından da önemli bir soru işareti oluşturmaktadır.

Bazı düşünürler ise insanın barışa ya da savaşa girme yeteneğini kendisinin oluşturduğu organik bir toplum anlayışını tercih ederler. İnsan davranışlarının ayrılmaz parçası olan sosyal bağları ve bu bağların insan doğasını şekillendirmedeki etkisi, savaşı açıklama gayesinde olacak her türlü teori inşasında önem arz etmektedir. Bu çaba içerisindeki tüm yaklaşımların insanı etkileyen içinde yaşadığı toplumu, içinde bulunduğu devletin yapısını ve uluslararası koşulları incelenmesi gerekecektir. İnsanın yönetme ve karar alma melekelerinin zaman ve mekâna göre farklılık arz eden doğası savaş kararında da göreliliği beraberinde getirecektir. Bu görelilik durumu insan doğasını savaşların yegâne müsebbibi gören teorileri eleştirilerin en önemli argümanlarından birisidir. Örneğin Kenneth Waltz bu hususta: “İnsan doğası hiç kuşkusuz savaşın başlatılmasında rol oynasa da tek başına savaş ve barışı açıklayamaz, çünkü insan doğası gereği bazen savaşır bazen savaşmaz gibi basit ifade ile savaş açıklanamaz” demektedir (Waltz, 2001:29). Oldukça sübjektif bir yapı olan insan doğasına yegâne savaş müsebbibi olarak alan yaklaşımlar bu açıdan savaşın anlaşılmasında eksik kalacaktır.

Genel olarak bakıldığında insan doğası, girift yapısı gereği ele alınabilecek herhangi bir hipotezi haklı veya haksız çıkarabilir. Eğer insan iyi bir hale getirilebiliyorsa, insan doğasının nasıl değiştirilebileceği araştırılmalıdır. Bu yaklaşım genellikle bireysel davranışların maddi koşullardan daha çok dini ve kültürel etkilerle belirlendiği inancını da beraberinde getirecektir. İnsanın kötü nitelikleri savaşlara yol açıyorsa, o zaman bu dürtüleri bastırmanın veya iyi olana yönlendirilmesini sağlayacak yollar hakkında çalışmak gerekir. Bu durumda da denetim ve kontrolden ziyade bilgilendirme ve teşvik etme öne çıkmaktadır. Bu durumda da görecelik arz eden insan doğasının düzeltilmesinden ziyade, insan doğasını istenilen yönlerde değiştirmeye büyük etki sağlayabilecek sosyal ve siyasi kurumların odak olarak alınması zaruri bir hale getirecektir. Bu durumda, savaş nedenlerinin analizinde bireysel psikoloji değil, bireyleri doğal arzu ve tutumlarından oldukça farklı davranmaya iten sosyal faktörleri gösterebilecek sosyal psikoloji üzerine yapılacak çalışmalar öne çıkacaktır. Bu durum sadece insan doğası üzerinden savaşların nedenlerinin açıklanması çabalarının eksik kalacağına bir diğer göstergesidir.

İnsan doğası ve karakteri üzerinde tüm bu tartışmalar savaşa neden olarak insanın yegâne dayanak olarak alınmasının bu olgunun anlaşılmasında yetersiz kalacağı önerisini desteklemekte, savaş çalışmalarında karma bir yöntemin benimsenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2. Savaşın Kökeni Olarak Devlet Yapılanması

Korku ve onurun yanında çıkar hesaplarının siyaset ve savaşta önemli rol oynadığını iddia eden Thucydides'in savaşı ele alırken önemle üzerinde durduğu konulardan birisi de eski Yunanda mevcut olan siyasal sistemlerin doğası olmuştur (Thucydides, 2009). Benzer tehdit ve meydan okumalara karşı tüm devletler benzer şekilde mi hareket etmekte yoksa farklılaşmakta mıdır? Devletleri oluşturan sosyal toplulukların karakteristik özelliklerinin meydana getirdikleri devlet yapılanmasını etkiledikleri savunulmaktadır (Terzi, 2019:67). Devlet yapılanmalarındaki farklılıklar verilen tepkilerin farklılaşmasına ne derece etki etmektedir gibi sorular savaşın nedenlerini anlamada öne çıkabilmektedir. Bu çerçevede birçok düşünce insanı çatışma ve savaşın karakterini değerlendirirken insanın değil devletin doğasına odaklanma eğilimindedir. Bu yaklaşıma göre devletlerin iç örgütlenmesi, savaşı ve barışı anlamının anahtarıdır. Bu çerçevede "iyi devlet" in pek çok farklı tanımı bulunmaktadır. Maverdi dayandığı ilahi kurallara göre, Marx üretim araçlarına göre, Kant temel hak ilkelerine göre, Wilson kendi kaderini tayin hakkına ve daha da önemlisi demokrasiye göre bir iyi devlet tanımı ortaya koymaktadır (Kallek, 2003; Kant, 2006; Marx & Engels, 1848; Britannica, t.y.).

Maverdi, spekülasyon olarak gördüğü bilgi, akıl, varlık ve benzeri konulardan ziyade savaşın nedenlerini ortadan kaldıracak ideal bir düzende kamu yönetimi ve devletin çalışma kurallarına yoğunlaşmıştır. İlahi emirlerden ilhamla belirlenecek etik kural ve kanunların ideal sistemin esası olduğunu savunurken bir bakıma savaşa neden olan sebeplerinde böylece ortadan kaldırılabileceğini ortaya koymaktadır (Kallek, 2003:180-186). İbn-i Rüşd de benzer şekilde "devlet" in barış içerisinde bir yaşam sürdürmek için gerekli koşulları sağlayan zemin olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte "iyi" olmayana karşı devletin güç kullanımı da meşru görmektedir (Fakhry, 2001).

Yönetim tarzından bağımsız olarak savaşın uluslararası ilişkilerde kaçınılmaz ve devletler için vazgeçilmez olduğunu savunan ve devletin iç işlerinde düzenin sağlanması ve halkın kontrol altında tutulmasında savaşı yöneticilerin elindeki çok önemli bir araç olarak gören yaklaşımlarda mevcuttur (Bodin, 2009:173-174). Machiavelli'ye göre sahip olduğu gücü muhafaza etmek, daha da artırmak için yönetici her şeyden önce savaşı incelemeli ve elindeki imkânları, insan ve servet bu yönde organize edebilme gücü gösterebilmelidir. Bunu sağlayabilmek için her türlü engeli aşabilmeli ve insanları savaşa götürecekt tüm imkânları seferber edebilmelidir. Ancak bu şekilde devlet varlığını devam ettirebilecektir ve bunu sağlayacak her tutum meşru olacaktır (Machiavelli, 2005:50-52). Bu yaklaşıma göre yönetici

açısından halkı için de ‘iyi’ olan devletin devamı ve çıkarı en önemli karar vericidir. Bu bağlamda ulusal çıkar için gerekli ise savaş kaçınılmazdır.

Bunun tam aksine savaşın devletin devamı ve çıkarı için yegâne yol olmadığını hatta varlık amacıyla çatıştığını savunan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Devletin ancak insanların refahını sağlayacak düzenlemeler için var olduğu, devletin bekası yanında sorumlulukları üzerinde tartışmaları da barındıran bu görüşe göre devletlerin ve halklarının refahı bağlı olacakları ortak kurallar ve meşru zeminde geliştirecekleri işbirlikleri ile sağlanabilecektir (Wolff, 2017:28-42). Bununla birlikte devlet olmanın kişilerin sahip olmadığı bazı ayrıcalıkları da beraberinde getirdiği, meşru müdafaa, "toplumun genel yararı" gibi konularda savaşı da içeren güç kullanımına başvurabilmelidir (Mill, 2006:254). Milliyetçilik akımlarının yükselmesi ile önem kazanan ulus-devlet yapılanması bu bağlamda "toplum yararı"nın tespiti tartışmalarında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ortak tarih, kültür, dil ve din birliğine sahip toplulukların tehdit algılamaları ve buna karşı geliştirecekleri reaksiyonda benzerlik taşıyacaktır. Milletlerin oluşumunda ve ortak paydaların belirginleşmesinde de savaşlar hayati öneme sahiptir (Hegel, 1942:311-315). Hatta Alman milliyetçi tarihçi ve politikacı Treitschke’ye göre savaş olmadan millet olgusundan da bahsedilemez (Treitschke, 1916:65-66). Savaşların katkı sağladığı ortak geçmişe sahip ulus-devletlerin yönetim biçimlerinde de zamanla birliktelik/ortaklık vurgusu gelişmiştir. Bu ortaklık, yönetimde demokratikleşme temayülünü artırmıştır. Halkın daha fazla katılım sağlaması yönetimlerin savaş kararlarında meşruiyet arayışlarını da artırmaktadır (Oneal, Russett ve Berbaum, 2003).

Savaşı politikanın devamı olarak nitelendiren Clausewitz ise savaşa neden olan politik amacın her toplum ve zamanda, hatta aynı toplumda farklı zamanlarda değişiklik gösterebildiğini öne sürmektedir (Clausewitz, 2011:30). Politik hedef ve savaş arasındaki ilişkide savaş üzerine geliştirdiği üçleme teorisinde de üzerinde durduğu gibi siyasi aklın kimliği, yapısı yanında, kin-ihtiras-düşmanlık hissi, tesadüfler-ihtimaller gibi farklı unsurlardan etkilendiğini öne sürmektedir (Clausewitz, 2011:47-48). Bu bağlamda ülke halkının yapısı ve devlet yapılanması savaş kararlarının alınmasında en temel unsurlardır. Immanuel Kant ise halk iradesi üzerinde durarak anayasal cumhuriyetin sürekli barış için gerekli koşullardan sadece biri olduğunu savunmuştur. Kant’ın teorisi, halkın büyük çoğunluğunun meşru müdafaa olmadığı sürece savaşa girmek için asla oy vermeyeceğine dayanıyordu. Bu nedenle, eğer bütün devletler cumhuriyet olsaydı, savaşlar sona ererdi, çünkü bu yapılar saldırgan olmayacaktı (Kant, 2006: 351-354). Bunu destekleyen farklı görüşler de geliştirildi. Modern Demokratik Barış

Teorisi (Democratic Peace Theory-DPT) olarak adlandırılan bu yaklaşım temelde demokratik toplumların çoğu durumda otoriter ve totaliter rejimlere nazaran daha zor savaşa gireceğini, daha az toplumsal kaynağı savaşa yönlendireceklerini ve siyasi uzlaşmaya daha açık olduklarını var saymaktadır. Buna göre dünya siyasetinin genel olarak demokratikleşmesi, savaşın siyasi kaynaklarının ortadan kaldırılması için önemlidir (Wright, 1941:263-267; Kant, 2006).

Fakat tüm siyaset bilimcilerin bu yaklaşımı benimsediği söylenemez. Tartışmaların öncelikle demokrasi ve demokratik devletin tanımından başladığı görülmektedir. Bu hususta ilk eleştiriler DPT'nin sübjektif kabullere dayalı olduğu ve bu tezi savunanların savaş ve demokrasi kavramlarını istenen sonuçları verecek şekilde tarif ettikleri yönündedir (Rosato, 2003:599-600). Tanımlama konusundaki bu ciddi eleştiriler DPT'nin geçerliliği ve açıklayıcılığı üzerinde derin şüpheleri beraberinde getirmiştir. İkinci bir eleştiri ise demokratik barış teorisinin istatistiksel olarak test etmenin de mümkün olmayacağı yönündedir (Gelpi ve Griesdorf, 2001:633-634). Savaşlar nadirdir ve her durumda istisnadır. DPT'nin bu bağlamdaki tartışmaları sona erdirebilecek iddiası ancak iki demokrasinin kriz geçirdiği ancak savaşa girmediği durumlara bakılarak test edilebilecektir. Bu durumda DPT'nin öne sürdüğü iddialar ve gelişen olaylar arasında bağlar bulunmalıdır. DPT'ye teorik olarak en ciddi eleştirilerden birisi de yapısal realistlerden gelmektedir. Waltz, en belirgin şekilde, savaş nedenlerinin devletlerin hem yapısında hem de iç organizasyonunda bulunduğunu, ancak birincisinin ikincisinden daha önemli olduğunu iddia etmektedir (Waltz, 2001:198-223). Bu yaklaşıma göre, DPT yanlıştan başka bir şey olamaz, hatta bu yaklaşımın bir teori olarak adlandırılması bile yanlıştır (Waltz, 2001: ix-x).

Modern dönemde devletlerin çoğunluğu cumhuriyet ya da kendi tanımlarına göre demokratik olduğu görülse bile devletlerarasında birçok çatışma ve anlaşmazlık vardır. Dahası "A Study of History" adlı eserinde Arnold Toynbee, hem sanayileşme hem de demokrasinin, "savaş korkularını artırdığını" iddia etmektedir (Toynbee, 1971:283). Toynbee'ye göre demokrasi, savaşları engelleyememesinin ötesinde savaş kurumunu güçlendirerek, on sekizinci yüzyıl krallarının "sporu" olarak görülebilecek düşük yoğunluklu çatışmalar olmaktan çıkarmış ve dehşet seviyesine gelen "topyekün savaş"lara dönüştürmüştür. Toynbee aynı eserinde Fransız Devrimini de işaret ederek demokrasilerin bazen "milliyetçi fanatizmin aracı" haline geldiğini iddia etmektedir (Toynbee, 1971:157).

Birçok çatışmada da deneyimlendiği üzere, ABD örneğinde olduğu gibi ister demokrasi, Mussolini İtalyası gibi ister faşist bir diktatörlük, ister

İngiltere gibi parlamenter demokrasi, ister SSCB gibi komünist diktatörlük olsun insanları savaşa sürüklemek mümkün olabilmıştır. İnsanlar, kendilerinin görebildiği nedenler üzerinden yargılara varmaktadır. Çoğu zaman görebildikleri kendilerine gösterilen ile sınırlı kalmaktadır. Yanlış bilgilendirme ve propaganda insanları saldırı altında olduklarına inandırarak devletlerin saldırganlıklarını haklı gösterebildiği gibi, savaş karşıtlarını ülkenin tehlike altında olduğu bir dönemde vatansever olmamak ile suçlayabilmektedir. Bu mekanizma hemen hemen her ülkede benzer şekilde çalışmaktadır. Dolayısıyla rejim türlerini tanımlamak, savaşların nedenlerini tahmin etmemize ve açıklamamıza yardımcı olabilir. Bu tanımlama savaşın nedenlerinin anlaşılmasını kolaylaştırır da savaştan kaçınmayı sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Tüm bu tartışmalar ülkelerin siyasi yapılanmaları veya rejim türlerine dayanarak savaşın nedenini açıklayamamaktadır. Bu durum savaş araştırmalarında devletlerin siyasi organizasyonlarının yanı sıra ülkeyi oluşturan etnik sosyal toplulukların yapısı, ideolojiler, liderlerin karakterleri, uluslararası sistemin yapısı, zamanın şartları gibi farklı parametrelerin savaşın nedenlerinin araştırılmasında ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

3. Savaşın Nedeni Olarak Uluslararası Sistem

Birbirine benzer ya da farklı çıkarları olan devletlerin oluşturduğu uluslararası sistem, bu aktörlerin davranışlarının toplamı olarak karmaşık bir işleyişe sahiptir. Bu yapıda savaşlar çoğunlukla ulus-devletler veya devlet grupları (ittifaklar) arasında meydana gelmiştir. Savaşa neden olarak devlet yapılanmalarına yoğunlaşan realist düşünce ve güvenlik teorileri, devletin tek başına savaştan kaçınamayacağını kabul etmektedir. Uluslararası sistemde meydana gelen değişimlerin, devletleri savaşa yönlendirmesi sistemin doğurduğu sonuçların en önemlisidir. Bununla birlikte hiçbir devletin tek başına kendi kendine yetemeyeceği, tüm devletlerin ilişkilerinde bağlı kalacakları 'doğal yasa'ya bağlılığın gerekliliği savunulmaktadır. Fakat tüm devletlerin ittifak edeceği bir 'doğal yasa'nın belirlenmesinin zor olduğu da açıktır. Uluslararası ilişkilerde çatışmaları önleyecek ve oluşanlara müdahale edebilecek bir üst norm/gücün/dünya hükümetinin olmaması halini 'anarşi' olgusu ile açıklamaktadırlar. Realist teoriye göre uluslararası sistemde meydana gelen savaşların temel nedeni sistemin anarşik yapısıdır. Waltz ise anarşiyi sadece bir üst gücün yokluğu ile değil, aynı zamanda kaos durumu ile açıklamaktadır (Waltz, 2001:15).

Bu çerçevede egemen ulus devletler veya ittifaklar arasındaki anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapabilecek, kabul edilen etkin bir güç yoktur. Bu gibi durumlarda uluslararası hukuk sadece yarı zorunlu bir karaktere sahiptir. Alternatif olarak, çatışma olasılığı olan tarafların ortak bir yapılanma

kurdukları sistemlerde (örneğin federatif devletler), oluşturulan devletin çekişme ve çatışmaları iç düzenlemeler yolu ile ele alması beklenecektir. Fakat bu yapılanmalarında pek çok yeni tehlikeyi içinde barındırdığı unutulmamalıdır. Normalde bu tür çatışma konularını düzenlemek ve sona erdirmekle sorumlu yetkililer ve bu yetkililerin haiz olduğu bazı idari, yasal ve ekonomik yaptırım imkânları bulunmaktadır. Ancak bu yetkilerin etkin ve adil bir şekilde kullanımı çoğunlukla yeni tartışmaları da beraberinde getirmektedir (Nikitin, 2001:69). Bosna-Hersek örneğinde olduğu gibi çatışan her bir etnisiteye ayrı bir devlet statüsü vermek yerine, tarafları tek bir devlette birleştirme ve homojen hale getirme yaklaşımı ile etnik ve dini gruplar arasında çözüm olarak geliştirilen Dayton Anlaşmasının ne kadar etkili olabildiği tartışmalıdır. Göreli bir barış ortamı sağlansa bile Waltz'a göre anarşik ortamda 'barış' uzun soluklu değildir (Waltz, 2001:160). Yeni realistler ve güvenlik teorisyenleri ise anarşinin varlığını devletler için sürekli bir savaş hali olarak kabul etmemektedirler. Bu bağlamda Buzan'a göre siyasi bakımdan anarşi 'hissi' bir kavramdır ve kaos ile aynı maksatla kullanmak onun negatif etkisini artırmaktadır. Buna mukabil anarşi kaos oluşturabilir de; oluşturmayabilir de (Buzan, 1983:95). Hatta, defansif realistler, sistemin bu anarşik doğasının saldırganlığı teşvik etmesine rağmen devletleri bir denge arayışına sevk edeceğini savunmaktadır (Wagner, 2010:21; Levy ve Thompson, 2010:34). Bu bağlamda uluslararası sistemin anarşik yapısı tek başına savaşın nedenini açıklamakta yeterli olamamaktadır.

Uluslararası sistemde anarşi olgusunu kabul eden liberaller ise ittifaklar ve uluslararası kurumlar ile anarşi ortamında savaşların önlenebileceğini savunmaktadır. Aslında devletlerin halen bir şekilde birlikte bulunmaları ile oluşan uluslararası bir toplumun her an gelişen ortak bir anlayış meydana getirdiği de ifade edilmektedir (Luard, 1992:375-376). Savaşları aslında biraz da kendiliğinden oluşan bu sistemin dengelenmesi olarak gören ve liberal teorilerin bu durumu açıklamadaki yetersizliğine de vurgu yaparak uluslararası sistemin vazgeçilmez olduğu da savunulmaktadır (Waltz, 2001:120-123). Güç dengesi (balance of power) olarak anılabilecek bu yaklaşım devletlerin varlığını sağlayan statükonun devam ettirilmesi prensibine dayanmaktadır. Güç dengesinin bozulması veya yeni aktörlerin ortaya çıkması devlet veya devletlerin savaşa girmesinde önemli bir neden olarak da görülebilmektedir. Fakat mevcut güç dağılımını yani bazen statüko bazen istikrar olarak ifade edilen durumun muhafazası çabası devletlerin saldırgan politikalarından daha çok stratejik hesaplara ağırlık verdikleri politikalar geliştirmelerini sağlamıştır (Hume, t.y.). Sistemin sürekliliği için saldırganı dengeleme her ne kadar realizmin en temel varsayımı olsa da, dengeleme süreci külfetli olduğu için devletler bu maliyeti diğerinin üzerine

yıkmak ister. Bu durum güç dengesinin başarısızlığına neden olmaktadır (Levy ve Thompson, 2010:36). Morgenthau da I. Dünya Savaşı sonrası dönemde de savaşları önleyebilecek en önemli aracın güç dengesi olacağını, bunun da tek tek devletlerden ziyade ittifak oluşumları ile gerçekleştirilebileceğini savunmuştur (Morgenthau, 1948:196). Fakat oluşturulan yeni ittifaklar ve güç dengesi yaklaşımı II. Dünya savaşını engelleyememiş, benzer şekilde Varşova Paktı ile NATO arasında onlarca yıl savaşın kıyısında sağlanan riskli denge, kısmi ve geçici bir çözüm olmuştur.

Belli dönemlerde istikrarın sağlandığı güç dengesi yaklaşımında bir güç hiyerarşisi ve başat bir güç bulunmaktadır. Fakat teknoloji, ekonomi ve diğer alanlarda yaşanan gelişmeler zamanla uluslararası hiyerarşiyi etkilemekte, hegemon gücün hiyerarşideki pozisyonunu zayıflatmaktadır. Yeni bir başat güç arayışının başladığı ve güç boşluğunun olduğu bu dönemler yeni krizlerin ve hegemonik savaşların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle uluslararası sistemde güç boşluğunun olduğu dönemler yeni savaşlara kapı aralamaktadır. Ortaya çıkan bu tür savaşlardan sonra yeni bir uluslararası sistem inşa olmaktadır (Gilpin, 1989:16). Görüldüğü üzere hiyerarşi ve anarşi durumlarının varlığı gözlemlenebilir tespitler ortaya koysa da savaşın nedenin açıklanması ve önlenmesi açısından yeterli değildir.

Geçen yüzyılın ortalarında Birleşmiş Milletler Şartı uluslararası ilişkilerde savaşın kabul edilemezliğini norm haline getirmiştir. Bununla birlikte BM'nin bu kuralında iki "delik" bırakmıştır. Tartışılmaz kendini savunma hakkı ki devletlerin savaş makinelerinin varlığının, yeni silahlar geliştirilmesinin en önemli gerekçesi olmaya devam etmektedir. İkinci olarak uluslararası toplumun (BM tarafından şekillendirilen) belirli koşullar altında üye ülkelere askerî araçları da içerecek şekilde müdahale etme hakkı. 1990'ların ortalarında nükleer silah kullanımını yasa dışı olarak kabul eden Uluslararası Mahkeme'nin görüş kararında devletlerin varlıklarının tehlikede olduğu durumlarda nükleer silahlara güvenmeye devam etmesini sağlayacak oldukça geniş bir istisna alanı bırakması uluslararası sistemlerin de küresel barışı sağlamada ciddi sınırlamalarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir (Nikitin, 2001:64). Bu durum uluslararası sistemin devletleri savaşa sürüklediği argümanının temellerinden birisi olan güvenlik ikilemini ortaya çıkarmaktadır. Devletler, tehdit olabileceğini algıladıkları herhangi bir devletin ilerlemesi ve gelişmesinden dolayı güvenlik kaygısı duymaya başlarlar. Güvenlik ikilemi oluşan durumda devletin güvenliğini artırmak için giriştiği daha fazla silahlanma gibi faaliyetler diğer devletler tarafından kendi güvenliklerine bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmeye başlar. Bu politik korku devletleri savaş kararı almaya yönlendirebilir. Thucydides'in de

belirttiği gibi “savaşı kaçınılmaz yapan, Atina’nın yükselen gücüne karşı Sparta’nın yaşadığı korkudur.” (Thucydides, 2009:13) Bunun sonucunda devletlerarasında bir etki-tepki süreci başlar. Bu durumdaki devletlerden birisinin süreci müzakere ederek değil savaş ile lehine çevirebileceğini düşündüğü noktada savaş eğilimi artmaktadır. Neo-realizmin savaşı açıklarken temel aldığı güvenlik ikilemi konusunda Sugunami’nin silahlanma yarışı ve savaş yatkınlığını karşılaştıran araştırmaları ortaya koyduğu makalesinde ise bu sarmalın çok düşük bir oranda savaşa neden olduğunu göstermektedir (Sugunami, 2005:77-78). Bu durum da savaşı, sadece uluslararası sistemin doğasından kaynaklanan bir olgu olmaktan çıkarmaktadır.

4. Yeni Nesil Savaş ve Terör Örgütleri

Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle küreselleşmenin etkilerinin daha yoğun olarak hissedilmesi ile ortaya çıkan gelişmeler savaş çalışmalarında değişen konjoktüre göre yeni savaş tartışmalarının belirginleşmesine sebep olmuştur. Afrika, Balkanlar ve Kafkaslar gibi dünyanın farklı bölgelerinde Soğuk Savaş sonrası küresel gelişmelerin de etkileri ile başlayan iç savaşlar ile ortaya çıkan bu tartışmalar, savaş çalışmaları alanındaki eksiklere daha fazla dikkat çekmiştir (Bilgin, 2015:43). Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası dönemde savaş çalışmalarında yeni kavramsallaştırma çalışmalarından birisi Lind ve diğerleri (1989) tarafından ortaya konulan “dördüncü nesil savaş” olmuştur. Dördüncü nesil savaş kavramının ortaya atıldığı bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası dönemde savaş kavramında meydana gelen değişimler ve özellikle savaş teknolojisindeki gelişmeler ele alınmıştır. Yeni dönemde savaşlarda kimlik ve ideolojik motivasyonlara dikkat çekilen çalışmada dördüncü nesil savaş, terörizmin karakteristiği ile ilişkilendirilmiştir. Küçük kuvvetler ve yerel grupların savaşlarda etkinliklerini artırdıkları bu dönemde dağınmış ve daha şiddetli çatışmaların artacağına dikkat çekilmiştir. Daha çevik ve manevra kabiliyeti yüksek olan küçük grupların ideolojilerden beslenerek genel kitleleri etkileme ve yönlendirmeyi hedefleyebilecekleri öne çıkarılmaktadır (Lind ve diğerleri, 1989:22-26).

Bu dönemde savaşta düşmana fiziksel bir üstünlük kurmaktan öte karar alıcıları yıldırarak, genel kamuoyunda etki uyandıracak, karşı tarafı içeriden zayıflatma hedeflenmektedir. Savaş alanında yaşanan bu paradigma değişikliği ve gelişen tartışmalar “yeni bir tür organize şiddet modelinin” ortaya çıktığını iddia etmektedir. Bu yeni şiddet türünü ele alan yaklaşımlar yeni savaşların öncekilerden farklı olduğunu öne sürmüştür. Devletler dışında, devlet dışı yeni aktörlerin (terörist gruplar, paralı askerler, özel askerî güvenlik şirketleri, paramiliter gruplar vb.) ve bunların oluşturacağı ağların yeni

dönemde savaşlar da öne çıkacağı ifade edilmektedir (Kaldor, 1999:1-3). Devletler ve çıkar gruplarının bu ağlarla iş birliklerinin altında yatan nedenler arasında orduların konvasiyonel yöntemlerle giriştikleri savaşların maliyetinin yüksek olması, uluslararası kamuoyunun baskısından çekinilmesi, daha sonra gerçekleştirilecek müdahaleler için meşruiyet zemini oluşturulması öne çıkmaktadır. Esasen yeni dönemde “savaş, organize suç ve geniş kapsamlı insan hakları ihlalleri gibi alanlardaki farklılıkların bulanıklaşması” söz konusudur (Kaldor, 1999:2). Bu durum savaş çalışmalarında vekâlet savaşı kavramının da bir tartışma konusu olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde dolaylı bir strateji ve daha çok ABD ve SSCB'nin üçüncü ülkelerdeki güç mücadelesinin açıklamak için kullanılan “vekâlet savaşı” kavramı, Soğuk Savaş sonrası dönemde daha çok yerel olmak üzere farklı aktörler yolu ile diğer bir ülkede etkinlik kurma veya düşmanla mücadele yöntemi olarak ele alınmıştır. Savaşlar yerel aktörler arasında sıcak bir çatışma şeklinde yürürken destekçileri olan güçler ise ancak zorunlu durumlarda bu çatışmalara müdahil olmaktadır. Sonuç olarak vekâlet savaşının içerdiği unsurlar şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: Üçüncü ülke, dış güçler, yerel güçler, dış güç-yerel unsur iş birliği ve karşılıklı çıkar. Bu unsurların bileşimlerinden vekâlet savaşları farklı boyutlar ve türlerde ortaya çıkabilmektedir (Kurt, 2019:311). Soğuk Savaş dönemi ve öncesinde de İrlanda, İspanya, Cezayir, İtalya, Almanya, Afganistan ve Filistin gibi farklı ülkelerde devlet/statüko dışında grupların faaliyetlerine diğer ülkelerin kendi hedefleri doğrultusunda destek sağladıkları bilinmektedir. Polislere saldırılar, adam kaçırmaya, elçiliklere baskınlar, rehin alma gibi farklı eylem türleri giderek gelişerek milli orduları tehdit eden boyutlara ulaşabilmiştir (Karakaya, 2019). 2010 sonrası dönemde ise Ukrayna, Yemen, Libya ve Suriye’de farklı ülkelerin destek sağladıkları örgütler ile bu ülkelerde çıkarlarını sağlamaya çalıştıkları değerlendirilmektedir. Yeni nesil savaş yaklaşımında da değinildiği üzere bu örgütler özel askerî şirketler, yerel etnik gruplar olduğu gibi terörist örgütler de olabilmektedir (Erol ve Çelik, 2018:28-33).

Dördüncü nesil savaşın yürütülmesinde yerel unsurlar etki ve etkinliklerinin artırılması için terör faaliyetlerine yönlendirilebilmektedir. Özellikle hedef ülkedeki muhalif grup/ların bağımsızlık, eşitlik vb. amaçlar ile terör uygulamaları ve dış aktörlerin bu faaliyetlere destek vermesi de mümkündür. Bu bağlamda terörizm hedef ülkede isyan çıkartmak veya hedef ülke halkını baskı altına almak ve korkutmak için kullanabilmektedir. Diğer yandan statükonun devamını sağlamak, geniş halk kitlelerini bastırmak,

protestoları önlemek, önde gelen muhalifleri kaçırap öldürme gibi terörist faaliyetler uygulanabilmektedir (Erol ve Oğuz, 2015:271-272).

Yeni nesil savaş teorileri ve savaş çalışmalarında ortaya çıkan tartışmalar küreselleşme ile birlikte savaş kavramında özellikle kullanılan araçlar, yeni yöntemler ve savaşların değişen boyutlarına yoğunlaşmaktadır. Değişen siyasi, teknolojik, ekonomik koşullar savaş çalışmalarında yeni kavramların oluşmasına sebep olmaktadır. Fakat tüm bu gelişme ve tartışmaların savaşın doğası ve nedenleri üzerinden ziyade yöntem, boyut ve araçlara ilişkin olduğu anlaşılmaktadır (Bilgin, 2015, s. 42-44).

Sonuç

Savaşın doğası karmaşıktır. Bununla birlikte arzu edilen barışı sağlamanın yolu savaşın nedenlerinin tam olarak anlaşılmasına bağlıdır. Bu çalışmada savaş olgusuna, kökenleri üzerinden genel bir bakış geliştirilmeye çalışılmıştır. Savaşın anlaşılabilmesi insan doğası ve zihnine metafizik ve epistemolojik bir bakışın yanında genel olarak ahlak ve siyaset felsefesi tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Esasen savaşın nedeni nedir sorusuna verilen her bir cevap bir savaş teorisidir. Bu çerçevede savaşın felsefesini anlamlandırmak isteyen akademisyen ve düşünce insanlarının inançları ve bakış açılarının çalışmalarında öne çıktığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu nedenle savaşın felsefi tartışması, uzun ve karmaşık bir entelektüel çalışma ve sürekli analize sevk etmektedir.

Bu değerlendirmeyi göz önünde bulundurarak insan doğası, devlet yapılanmaları ve uluslararası sistemin yapısının savaş kararları alınmasını etkilediği, hatta bizzat savaşa sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte savaşın nedeninin anlaşılmasında bu analiz düzeylerinin birisini alan yaklaşımlar yetersiz kalmaktadır. Uluslararası sistem düzeyinde savaşları anlamlandırmaya çalışan yaklaşımlar sistemin girift, fazla değişken doğası ve devlet mekanizmalarının iç işleyişini aktarmakta yetersiz kalmaktadır. Muhakkak ki insan doğası ve devlet yapılanmalarına ilişkin yapılan derinlikli çalışmalar olmadan savaşın nedenlerini anlamak mümkün olmayacaktır. Benzer şekilde sadece insan doğasını ve devletlerin yapılanmasını incelemek dünyadaki diğer güç odaklarının süreçlere etkisini değerlendirmek veya sonuçlarını tahmin etmekte yetersiz kalmaktadır.

Çalışmada da vurgulandığı üzere savaşa neden olduğu öne sürülecek genel bir sebepten bahsedilemez. Çatışmaların hangi durumlarda savaşa yol açtığına ilişkin eğilimler belirlenebilse dahi tüm savaşları açıklayabilecek bir genel sebep ortaya koymak zordur. Bu nedenle savaşın doğası ve kökenini

anlayabilmek sadece uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletlerin ulusal çıkarını koruma amacı ya da insanın saldırgan doğası gibi tek bir çerçevede açıklanamamaktadır. Savaşların nedenleri ve kaynaklarının anlaşılabilmesi ve uluslararası barışın tesis edilmesi insan doğası, devlet yapılanmaları ve uluslararası sistemi içerisine alan bütüncül çalışmalar ile mümkün olacaktır. Bu bağlamda savaşın nedenlerine yönelik çalışmalar her üç analiz düzeyini de kapsamalıdır. Bunun yanında savaş çalışmalarının sadece uluslararası ilişkiler disiplini perspektifinden değil siyaset bilimi, sosyoloji, felsefe, ahlak gibi farklı çalışma alanlarından bakış açıları da içermesi elzemdir.

Kaynakça

- Akgül, Ö. (2016). Bilimsel Yöntemlerle Savaşın Nedenlerini Açıklama Yolu Olarak Savaş Çalışmaları Disiplini. *Güvenlik Stratejileri*, 12(23), 1-34.
- Bilgin, K. R. (2015). *Savaş Analizinde Clausewitz'in Esas Üçlemesi: Afganistan'da Taliban Kalkışması Örneği*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Harp Akademisi, Ankara.
- Bodin, J. (2009). *Six Books of the Commonwealth*. (Çev. M. J. Tooley) Oxford: Alden Press.
- Britannica (t.y.). Fourteen Points. *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/event/Fourteen-Points> (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- Buzan, B. (1983). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Sussex: Wheatsheaf Books.
- Clausewitz, C. V. (2011). *Savaş Üzerine*. (Çev. S. Koçak) İstanbul: Doruk.
- Erol, M. S. ve Çelik, K. E. (2018). ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 14-45.
- Erol, M. S. ve Oğuz, Ş. (2015). Hybrid Warfare Studies and Russia's Example in Crimea. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 9(17), 261-277.
- Fakhry, M. (2001). *Averroës (Ibn Rushd): His Life*. Oxford: OneWorld.
- Freud, S. (1933). Open Letter to Albert Einstein. S. Freud ve A. Einstein (Ed.) *Why War* (Çev. S. Gilbert). Dijon: League of Nations, 23-57.
- Geller, D. S. ve Singer, J. D. (1998). *Nations at war A scientific study of international conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gelpi, C. F. ve Griesdorf, M. (2001). Winners or Losers? Democracies in International Crisis, 1918–9. *American Political Science Review*, 95(3), 633–647. doi:10.1017/s0003055401003148.
- Gilpin, R. (1989). *War and Change in World Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Gutas, D. (2016, 15 Eylül). Ibn Sina (Avicenna). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition)*, Edward N. Zalta (Ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/ibn-sina/> (Erişim Tarihi: 02. 06. 2020).
- Hegel, F. (1942). *The Philosophy of Right*. (Çev. T. M. Knox) Oxford: Oxford University Press.
- Hobbes, T. (1997). *Leviathan*. London: Touchstone.
- Holsti, K. J. (1991). *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Howard, M. (2000). *The Invention of Peace: Reflections on War and International Order*. New Haven: Yale University Press.
- Hume, D. (t.y.). A Treatise of Human Nature Essay VII. *The Project Gutenberg*. <https://www.gutenberg.org/files/4705/4705-h/4705-h.htm> (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
- Kaldor, M. (1999). *New and Old Wars*. California: Stanford University Press.
- Kallek, C. (2003). Maverdi. *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV, 180-186.
- Kant, I. (2006). *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace and History*. (Çev. D. L. Colclasure) New Haven: Yale University Press.
- Karakaya, İ. (2019). Küresel Terörizmin Dönüşümü: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) Örneği. *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38(1), 149-198.
- Karakaya, İ. (2020). Küresel Terörizmle Mücadele: Yerel, Bölgesel ve Küresel Güçlerin İŞİD İle Mücadele Politikaları. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 92-108.
- Kurt, V. (2019). Arap İsyanları Sonrasında Ortadoğu'da Vekâlet Savaşları: Yemen Örneği. *International Journal of Political Science & Urban Studies*, 7(1), 307-326.
- Lebow, R. N. (2010). *Why Nations Fight; Past and Future Motives for War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levy, J. ve Thompson, W. R. (2010). *Causes of War*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Lind, W. S., Nightengale, K., Schmitt, J. F., Sutton, J. W. ve Wilson, G. (1989). The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*, 22-26.
- Locke, J. (1980). *Second Treatise of Government*. Cambridge: Hackett Pub.
- Luard, E. (1992). *Basic Texts in International Relations*. London: Macmillan.
- Machiavelli, N. (2005). *The Prince*. New York: Oxford University Press.
- Marx, K. ve Engels, F. (1848). *Manifesto of the Communist Party*. <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Manifesto.pdf> (Erişim Tarihi:25.05.2020).
- Mill, J. S. (2006). A Few Words on Non-Intervention. *New England Review*, 27(3), 252-264. www.jstor.org/stable/40244870 (Erişim Tarihi:24.03.2020) (İlk defa 1859 yılında Fraser's Magazine'de yayımlanmıştır).
- Morgenthau, H. (1948). *Politics among Nations*. New York: Harper and Row.
- Moseley, A. (t.y.). The Philosophy of War. *Internet Encyclopedia of Philosophy*: <https://www.iep.utm.edu/war/> (Erişim Tarihi:24.03.2020).

- Nikitin, A. (2001). Political and Economic Causes of War. J. Boutwell (Ed.). *Eliminating the Causes of War*. Pugwash Occasional Papers, 62-78.
- Oneal, J. R., Russett, B. ve Berbaum, M. L. (2003). Causes of Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885-1992. *International Studies Quarterly*, 47(3), 371-393.
- Paine, T. (1999). *Rights of Man*. Dover Pub.
- Rosato, S. (2003). The Flawed Logic of Democratic Peace Theory. *American Political Science Review*, 97(4), 585-602. doi:10.1017/s0003055403000893
- Rosen, S. P. (2007). *War and Human Nature*. Princeton: Princeton University Press.
- Rousseau, J. J. (1982). *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma*. (Çev. R. N. İleri) İstanbul: Say Kitap.
- Singer, J. D. (2006). Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Meselesi. *Uluslararası İlişkiler*, 3(11), 3-24.
- Suganami, H. (2005). On the Causes of War: A Foundation for Future Study. T. C. Salmon (Ed.) *Issues in International Relations*. Routledge, London and NY, s. 70-91.
- Terzi, H. M. (2019). *Rusya'da Çok Kültürlülük ve Tatar Kimliği*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Thucydides. (2009). *The Peloponnesian War*. (Çev. M. Hammond) New York: Oxford University Press.
- Tocqueville, A. (2002). *Democracy in America*. (Çev. H. Reeve). Pennsylvania: A Penn State Electronic Classics Series Publication.
- Toynbee, A. (1971). *A Study of History*. London: Oxford University Press.
- Treitschke, H. V. (1916). *Politics Vol. 1*. (Çev. B. Dugdale ve T. De Bille T). London: Macmillan.
- Vasquez, J. A. (2009). *The War Puzzle Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wagner, H. (2010). *War and the State*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Waltz, K. N. (2001). *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.
- Wolff, C. (2017). *The Law of Nations*. (Çev. J. H. Drake) Indiana: Liberty Fund.
- Wright, Q. (1941). *A Study of War Vol.1*. Chicago: The University of Chicago Press.